

Г. Утемуратова, А. Шамшетов

# ФИНАНС

пәни бойынша практика жұмыстарын  
орынлау үшін методикалық қолланба

*«Финанс» бакалавр бағдарының  
3-4-курс студентлери үшін*



НӨКИС – 2010

ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА  
АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ

БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК  
УНИВЕРСИТЕТИ

Г. Х. Утемуратова, А.С. Шамшетов

# Ф И Н А Н С

пәни бойынша практика жұмыстарын орындау үшін  
методикалық қолланба

(«Финанс» бакалавр бағдарының 3-4-курс студентлери үшін)

НӨКИС  
«ҚАРАҚАЛПАҚСТАН»  
2010



**Утемуратова Г., Шамшетов А.**

**«Финанс пәни бойынша практика жумысларын орынлаў ушын методикалық қолланба»**

**Нөкис «Қарақалпақстан» баспасы, 2010-жыл, 36 бет.**

*Бул методикалық қолланба Жоқары оқыў орынларының «Финанс» бакалавриат бағдарының студентлери ушын арналып, методикалық қолланбада студентлердиң қәнигелик практикасын өтийи ушын толық мағлыўматлар берилген. Студентлер теориялық билимлерин әмелде беккемлей ушын өткерилетуғын практиканы шөлкемлестирий ҳәм өткизий мәселелерине арналған болып, практика өтий даўамында бул методикалық қолланбадан толық пайдалана алады.*

#### **Пикир билдирийишлер:**

**Х. Қайыпназаров** - Өзбекстан Республикасы Саўда-санаат палатасы  
Қарақалпақстан басқармасы баслығы

**А. Исаев** - Өзбекстан Республикасы Микрокредит банки  
Қарақалпақстан бөлими баслығы

Методикалық қолланба Бердах атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети Оқыў-методикалық Кеңесиниң 2010-жыл 18-февральдағы №3 санлы ис қағазы менен баспаға усынылған.

**ISBN – 5-8272-1906-1**

**© «Қарақалпақстан» - 2010**



## 1. Улыўма қағыйдалар

Усы бағдарлама «Өзбекстан Республикасы Жоқары билим мәекемелери студентлериниң қәнигелик практикасы ҳаққында Реже»ниң (Жоқары ҳәм Орта арнаўлы билимлендириў министрлигиниң 1998-жыл 30-октябрьдеги 305-санлы буйрығы менен тастыйықланған) 1.3 бәнтине ҳәм Қарақалпақ мәмлекетлик университети оқыў-методикалық кеңесиниң 2010-жылдың 18-февралындағы қарарына муўапық «Финанс» бакалавр бағдарында билим алып атырған 3,4-курс студентлериниң «Финанс» пәнинен қәнигелик практика өтиўлери ушын методикалық қолланба сыпатында ислеп шығылды.

### 1.1. Практиканың мақсети

Қәнигелик практиканың мақсети - студентлердиң «Финанс», «Мәмлекетлик бюджет», «Кәрханалар финансы» «Инвестицияны шөлкемлестириў ҳәм финансластырыў», «Қамсызландырыў», «Салық ҳәм салыққа тартыў», «Банк иси», «Ақша айланысы ҳәм кредит», «Финанслық анализ» ҳәм «Финанс базары ҳәм баҳалы қағазлар» пәнлеринен алған теориялық билимлерин хожалық жүргизиўши субъектлердиң практикасына қоллана алыў көнликпесине ийе болыў ҳәм де оларды елде тереңирек өзлестириў бойынша жетерлише билимлере ийе болыўы болып есапланады.

«Финанс» пәни тийкарында практиканы өтиў, финанс тараўы ушын жетик қәнигелерди таярлаўда зәрүрли әҳмийетке ийе болып есапланады. Қәнигелик практикасы финанс бакалавриат билим бағдары студентлериниң оқыў процессиниң ажыралмас бөлеги болып, Республикамыздағы финанс мәкемелерине жоқары квалификациялы қәнигелерди таярлаўда үлкен әҳмийетке ийе.

Қәнигелик практиканың тийкаргы мақсети - базар қатнасықларына өтиў жағдайында жоқары ҳәм орта экономикалық билимлендириўди қайта қурыў, меншик формаларының қандай болыўына қарамастан барлық кәрханалар ушын қәниге таярлаўдың сапасын арттырыў айрықша әҳмийетке ийе. Практиканың мақсети -



қәнигелерди базар қатнасықлары жағдайында кәрханалар финансын басқарыўға үйретиўден ибарат.

**Практиканың тийкарғы ўазыйпасы** - студентлерге мәмлекетлик, кооперативлик, киши хәм орта, қоспа кәрханалар, акционерлик жәмийетлердиң финанслық жумысларының мәнисин түсиндириўден ибарат. Финанс базарының қәлиплесиўин хәм оның мәнисин үйретиў. Оларға практикалық жумысларға көнликпелер алыўға, бизнес жоба дүзиўге хәм оның орынланыўын үйретиўге жәрдемлесиў. Финансты басқарыў системасының шөлкемлестириўшилиқ-экономикалық дүзилисин, жергиликли бюджетлердиң жыллық есабатын, усы орталық бойынша статистикалық есабат мағлыўматларына тийкарланған ҳалда ғәрезсиз түрде финанс бөлиминиң үш жылдық финанс - хожалық хызметин анализ етиў, финанс бөлими хәм бюджет шөлкемлериниң өз-ара қатнасықларындағы өзгерислерди үйрениўден хәм де орталық финанслық- экономикалық жағдайының өзгерисине объектив баҳа бериўден ибарат болып есапланады.

«Финанс» бакалавриат билим бағдарының питкериўши студентлери алдына қойған мақсетине ерисиўлери ушын қәнигелик практикасын өтиўлери дәўиринде төмендеги ўазыйпаларды орынлаўы лазым:

- хожалық жүргизиўши субъектлердиң шөлкемлестириўшилиқ-технологиялық дүзилисин хәм орынлайтуғын ўазыйпаларын үйрениў хәм де анализ қылыў тийкарында олардың хызметине туўры баҳа бериў;
- дәслепки есап мағлыўматларын шөлкемлестириў, хожалық айланысларының есап регистрлары хәм түрлеринде есап объектлери бойынша өз-алдына рәсмийлестириў тәртиби менен танысыў, сондай-ақ, хожалық жүргизиўши субъектлер хызметин басқарыўда финанслық есабат хәм оны анализлеўдиң әҳмийетин үйрениў;
- хожалық жүргизиўши субъектлерде финанслық нәтийжелердиң қәлиплесиўин анализ қылыў, сондай-ақ, пайда (зыян)ның хызмет түрлери бойынша пайда болыўы, салыққа тартылғанша пайда болған улыўма пайда (зыян)ны анықлаў хәм де есабат жылдың таза пайдасын есаплаў ислерин үйрениў;



- хожалық жүргизиўши субъектлерде гезектеги хәм жыллық финанслық хәм статистикалық есабатлардың түрлериниң қурамы хәм де оны дүзиў тәртибин үйрениў;
- финанслық хызметти тәртипке салыўшы нормативлик-хүжжетлер менен тереңнен танысыў;
- финанслық есабат хәм басқа финанслық мағлыўматтын туўрылығы хәм нызам хүжжетлерине сәйкеслигин анықлаў мақсетинде тексерий усылларын үйрениў;
- финанслық есабатты хәм финанслық жуўмақты таярлаў хәм дүзиў.

Практика өтий дәуиринде студентлер финанс бакалавриат билим бағдары бойынша өтилген теориялық билимлерин әмелде сынап көреді хәм беккемлейди, соның менен бирге, айырым жағдайларда финанслық операцияларды басқарыўға қатнасады.

Практиканы өтий дәуиринде студент финанс мәкемесиниң жәмийетлик турмысында актив қатнасыўы, өзиниң ўазыйпаларына жуўапкершилиқ пенен қараўы, интизамлылықтың айқын мысалы болыўы, хәр қыйлы жұмыс түрлериниң алдыңғы тәжирийбелерин үйренип хәм көпшиликке жәриялаўы шәрт.

Практиканың оқыў мақсетлерине ерисиў ушын хәм де өз мийнетин тәртиплестирийў ушын хәр бир студент системалы түрде хәр күни практиканың жеке күнделигин толтырып барыўы лазым.

Практиканы өтий дәуиринде студент кафедрадағы илим-изертлеў жұмысларына пайдаланыўға мағлыўмат жыйнаў ушын прогрессив өндириллик процесслерди, материал хәм мағлыўматларды үйрениўге итибар бериўи тийис. Бул материаларды студент кейинирек питкерий қәнигелик жұмысын ислегенде де пайдаланыўы мүмкин.

## 1.2. Практиканың мүддети

Қәнигелик практиканы өтий дәуиринде студенттиң ис жайы болып, жергиликли финанс органлары бөлимлери, кәрхананың финанс бөлими, бухгалтерия, есаплаў орайы, финанс-реже, маркетинг, ислеп шығарыў, мийнетке ҳақы есаплаў, сатыў хәм тағы басқа бөлимлери есапланады.

«Финанс» бакалавриат билим бағдары бойынша қәнигелик практикасы оқыў режесине муўапық 11 хәпте ямаса улыўма 77 күн,



соның ишінде 66 жұмыс күни ажыратылған. Қәнигелик практикасын өтиў бағдарламасында келтирилген темалар бөлимлери бойынша жұмыс ўақты (жұмыс күни)ның төмендеги бөлистириў режеси тийкарында әмелге асырылады:

| №           | Қәнигелик практикасы темаларының аты                                                 | Жұмыс күни |
|-------------|--------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 1.          | Жергиликли ҳәкимият органларының курамының дүзилиси ҳәм функционал ўазыйпалары       | 2          |
| 2.          | Финансты басқарыў теориясы ҳәм практикасы                                            | 4          |
| 3.          | Қала (район)лық финанс органлары бөлимлери ҳәм олардың ўазыйпалары                   | 4          |
| 4.          | Қала (район) экономикасы ҳәм мәденияты раўажланыўында бюджетлердиң роли ҳәм әҳмийети | 5          |
| 5.          | Финанслық бақлаўды шөлкемлестириў практикасының анализи                              | 5          |
| 6.          | Бюджет дүзилиси ҳәм бюджет сиясаты                                                   | 4          |
| 7.          | Мәмлекетлик бюджеттиң жойбарын дүзиў сиясаты                                         | 5          |
| 8.          | Мәмлекетлик бюджеттиң дәрамат ҳәм шығынларының классификациясы                       | 4          |
| 9.          | Мәмлекетлик финансты шөлкемлестириў ҳәм басқарыў                                     | 5          |
| 10.         | Өзбекстанда бюджет-салық сиясаты                                                     | 4          |
| 11.         | Бюджет дефицити ҳәм оны қаплаў дереклери                                             | 4          |
| 12.         | Өндириллик емес тараўларды мәмлекетлик бюджеттен финансластырыў                      | 4          |
| 13.         | Бюджеттен социаллық-мәдений илажлар бойынша қәрежетлер                               | 5          |
| 14.         | Мәмлекетлик басқарыў ҳәм қорғаныў қәрежетлери                                        | 4          |
| 15.         | Мәмлекеттиң бюджетиниң орынланыў процесси                                            | 5          |
| 16.         | Есабатты ҳүжетлестириў                                                               | 2          |
| <b>Жәми</b> |                                                                                      | <b>66</b>  |



### 1.3. Практиканың мазмуну

Қәнигелик практика финанс бөлімлерінде өткериледи. Финанс бөлімі жоқ кәрханаларда практикантлар финанс жұмыстары орынланатуғын жұмыс орынларында болады. Практиканың биринши күнинде университеттеги практика басшылары менен биргеликте кеңес өткериледи хәм бунда қәнигелик практиканың алдында турған ұазыйпалары талықланып жұмыс белгиленеди. Биринши күнлери студент кәрхананың өзи менен оның структурасы, өндиристи басқарыу хәм шөлкемлестириуи менен танысады. Студент кәрхана бөлімлериниң хызмет мазмуну менен қысқаша танысады хәмде финанс бөлімі жұмыстарын оқытыуды мақсетке мууапық хуқық жағдайларды, усы бөлімниң ис хәрекетин ретлестириуды, басқа жұмысшылар арасындағы ұазыйпаларды бөлистириуды финанс бөліминен, жұмыс жобасын таныстырыудан баслау. Соның менен практиканы өтиу процессинде студент төмендеги темалар бойынша практиканы үйренип шығыуы керек.

***1-тема: Жергиликли хәкимият органларының құрамының дүзилиси хәм функционал ұазыйпалары***

Студент алдын-ала, хожалық жүргизиуши субъектлердин құрамлық дүзилисин хәм мүлкшилик түрин анықлауы, оның бөлімлериниң дүзилиси, өз-ара байланыслылығы, олардың ғәрезсиз дәрежесин хәм де хожалық есабын жүргизиу мәселелерин үйрениу лазым.

Студент хожалық жүргизиуши субъектлердин бөлімлеринде экономикалық-социаллық рауажланыу прогнозының мазмуну менен, тийкарғы көрсеткишлер хәм нормативлер менен танысыуы зәрүр. Усыған мууапық рәуиште хожалық жүргизиуши субъектлердин финанслық-хожалық хызметин әмелге асыруы, оның хызмети бойынша есабат дүзиу мәселелери менен танысыуы лазым.

Студент жергиликли (қала хәм район) хәкимият органларының бөлімлери хызметиниң қысқаша мазмуну менен танысыуы, бөлімлер дүзилисин хәм жұмыс тәртибин үйрениулери хәм де ишки тәртип қағыйдаларын үйренип шығыу керек



## **2-тема: Финансты басқару теориясы және практикасы**

Усы тема бойынша студент «Финанс» пәнінің стандарты оқыту бағдарламаның 7-темасында келтірілген сораулар әтирапында өз есабатларында финансты басқаруға хақында түсиникти, басқаруға объектлери және субъектлерин, финансты басқаруғады шөлкемлестиріу принциплерин, финансты басқаруға элементлери есапланған-рауажланыу жолын белгилеу, информация, финанслық қатнасықларды оператив басқаруға, финанслық тәртипке салыу және қадағалауғады, финансты улыума және оператив басқаруғадың мазмунын, финансты басқаруға органлары (Финанс Министрлиги, Мәмлекетлик Салық Комитети және олардың ишиндеги бөлимлери)ның финанслық басқаруға және қадағалауғады шөлкемлестиріуғады функциялары, уазыйпалары, хуқық және миннетлемелерин, базар экономикасы жағдайында финанслық басқаруға органларының роли және әхмийетиниң өсиуин көрсетип беріу керек.

## **3-тема: Қала (район)лық финанс органлары бөлимлери және олардың уазыйпалары**

Бул тема бойынша есабатта студент финанс бөлиминиң хәр бир бөлимлери, соның ишинде бюджет инспекциясының жумысын шөлкемлестиріу, инспекцияның жумыс режеси және оның алдыңғы уазыйпаларын, дәрматларын шөлкемлестиріу және басқаруға бөлиминиң жумысын шөлкемлестиріу, халықты социаллық қорғау бөлиминиң жумысын шөлкемлестиріу, бюджет бухгалтериясы оның тийкарғы функциясы, хуқық және уазыйпасын көрсетип беріу керек.

Усы тема бойынша төмендеги хуажетлер практика есабатына қосылады:

1. Финанс бөлиминиң Уставы.
2. Финанс органының құрамлылық дүзилиси схемасы (структурасы).
3. Хәр бир бөлимниң функционаллық уазыйпалары.
4. Хәр бир бөлимниң жумыс жобасы және оның орынланыу анализи.

## **4-тема: Қала (район) экономикасы және мәдениаты рауажланыуында бюджетлердиң роли және әхмийети**

Студент бул теманы үйрениуе қала (район) экономикасы және мәдениатының рауажланыуы, халық хожалығының хәр бир тармақларының рауажланғанлығы, санаат тармақларының



раўажланыўында бюджеттиң әҳмийетине, социал-мәдений тараўлар раўажланыўында бюджеттиң ролин көрсетип бериў керек

**5-тема: Финанслық бақлаўды шөлкемлестириў практикасының анализи**

Финанстың қадағалаў функциясы хәм финанслық қадағалаў ҳаққында түсиникти, финанслық қадағалаўдың предмети, түрлери хәм усылларын субъектлерин финанслық қадағалаўды әмелге асырыўшы органлар, базар шараятында олардың көрсеткен ислерин орналастырыў, аудиторлық қадағалаў-финанслық қадағалаўдың жаңа түри сыпатындағы роли, көп укладлы экономика шараятында ғәсирсиз аудиторлық қадағалаўдың әҳмийети өсип баратырғанлығын жарытып көрсетип бериў керек.

Бул тема бойынша есабатқа төмендеги ҳужжетлер үлги етилед:

1. Хожалық бюджетиниң орынланыўы бойынша есабат.
2. Бюджетлик органларын тексерийў режеси хәм олардың әмелге асырылыў нәтийжелери үстинен актлер.
3. Областлық қадағалаў-ревизия басқармасының төменги финанс органы жумысына пикирлер.

**6-тема: Бюджет дүзилиси хәм бюджет сиясаты**

Бул темада Өзбекстан Республикасында бюджет дүзилисиниң тийкарларын, бюджет системасы дүзилисиниң классификациясын, бюджет системасының бөлимлери арасындағы өз-ара қатнас хәм бюджетлер ортасында дәрамат хәм қәрежетлерди бөлистириў тәртиби хәм шәртлери үйрениледи хәм анализленеди.

**7-тема: Мәмлекетлик бюджеттиң жойбарын дүзиў сиясаты**

Бул темада тийкарынан бюджет жойбарының мазмуны, оны дүзиўде қатнысыўшы шөлкемлер, проектти дүзиўде дәрамат хәм қәрежетлерди көрип шығыў, бюджет жойбарын (проектиң) дүзиўде пайдаланатуғын мағлыўматларды анықлап хәм кестелерде көрсетиў керек.

**8-тема: Мәмлекетлик бюджеттиң дәрамат хәм шығынларының классификациясы**

Бул теманы үйрениўде мәмлекетлик бюджеттиң дәраматлары хәм қәрежетлериниң мазмуны хәм әҳмийетин көрсетип өтиў керек.



Мамлекетлик бюджет дарамаатларының кәлиплесиў дереклерин, онын муғдарларын хәм белистирилиўин анализлеў. Мамлекетлик бюджетте финанслық режениң әҳмийетли қәсийетлерин көрсетиў:

- анық дереклер бойынша ақшалай кирислер ямаса дарамаатлар;
- анық бағдарлар хәм илажлар бойынша ақшалай қәрежетлер;
- баланс методы тийкарында ақшалай дарамаатлары хәм қәрежетлерин салыстырыў.

**9-тема: Мамлекетлик финансты шөлкемлестириў хәм басқарыў**

Бул теманы анализлегенде ямаса үйренгенде тийкарынан мамлекетлик финансларды шөлкемлестириўде хәм басқарыўдағы мамлекетлик шөлкемлердиң ўазыйпалары, мамлекетлик финансларда мамлекетлик бюджеттиң тутқан орны, бюджеттиң дүзилиўин, көрип шығылыўын хәм тастыйықланыўында Финанс министрлигиниң ўазыйпаларын хәм бюджеттиң кассалық орынланыўында банк система-сының хызметин үйренемиз.

**10-тема: Ўзбекстанда бюджет-салық сиясаты**

Теманы үйренгенде биз бюджет-салық сиясатының стратегиялық ўазыйпаларына хәм ондағы кейинги өзгерислерине, салық системасының раўажланыўының динамикалық өзгерислерине, салық жеңилликлери арқалы улыўма ишки өнимге тәсир жасаўына, салық-бюджет хәм ақша-кредит сиясатларының өз-ара байланысы (фискаллық хәм монитарлық сиясат)на итибар бериўимиз хәм мағлыўматларға тийкарланып анализ жасаўымыз керек.

**11-тема: Бюджет дефицити хәм оны қаплаў дереклери**

Бул темада тийкарынан, бюджет дефицитиниң экономикалық мазмуны хәм әҳмийети, бюджет дефицитиниң келип шығыўындағы себеплер хәм оны үйрениў, бюджет дефицитин қаплаўдың тийкаргы дереклери, мамлекетлик қарызларды басқарыў механизми, бюджет процессинде мамлекетлик дарамаатлар хәм қәрежетлерди теңлестирип барыў ҳаққында теориялық хәм әмелий анықламалар берип анализлеў.

**12-тема: Өндириллик емес тараўларды мамлекетлик бюджеттен финансластырыў**

Усы теманы үйренгенде, мамлекетлик бюджеттиң халық хожалығындағы әҳмийети, өндириллик емес тараўлардың түрлери хәм



олардың мәмлекетлик бюджет есабынан финансластырылыўдағы үлеслери, өндириллик емес шөлкемлерди финансластырыў усыллары хәм өндириллик емес тараўларға жумсалатуғын бюджет қәрежетлерин анықлап хәм анализлеймиз.

**13-тема: Бюджеттен социаллық-мәдений илажлар бойынша қәрежетлер**

Бул теманы анализлегенде, бюджетлик шөлкемлерди қаржыландырыў тәртиби, бюджеттиң мәдений тараўындағы қәрежетлери, денсаўлықты сақлаў хәм спорт тараўындағы қәрежетлер, билимлендириў тараўындағы бюджет қәрежетлери, социаллық тәмийнлеў бөлими қәрежетлери хәм басқада қәрежетлерди анализлеп шығып хәм оларға пикирлер бериледи.

**14-тема: Мәмлекетлик басқарыў хәм қорғаныў қәрежетлери**

Бул темада, мәмлекетлик басқарыў шөлкемлериниң қәрежетлери, 222-бөлим қәрежетлери, ишки ислер хәм әскерий бөлимлердиң қәрежетлери хәм олардың әҳмийети, оларға ажыратылатуғын қәрежетлер қурамы хәм дүзилсин, жобасын анализлеп үйрениледи.

**15-тема: Мәмлекеттиң бюджетиниң орынланыў процесси**

Бул темада, бюджеттиң орынланыўын есапқа алыўда бюджет дәраматлары хәм қәрежетлери классификациясының әҳмийети, бюджеттиң дәрамат хәм шығынларын есаплаў балансын дүзиў тәртиби, бюджет қәрежетлерин пайдаланыў бағдарлары бойынша теориялық хәм әмелий анықламалар бериледи.

**1.4. Практика өтиў ўақтында студент төмендеги финанс жумысларының бөлимлери менен танысыў зәрүр.**

1. Улыўма бөлим.
2. Бизнес жобаны ислеп шығыў бөлими.
3. Оператив финанс жумысы бөлими.
4. Финанслық қадағалаўды шөлкемлестириў бөлими.

**1.4.1. Улыўма бөлим.**

1. Кәрхана менен танысыў.

Өндириллик шөлкемлер. Бөлимлердиң структуралық өз-ара байланысы, басқарыў аппараты. Тийкары бөлимлер ўазыйпалары.



2. Хожалық есабындағы кәрханаларды хәм олардың цех участкаларын шөлкемлестиріуі.

3. Кәрхананың финансылық аппараты оның стуруктарасы, мақсети бөлистіріуі ұазыйпасындағы хуқықы, жумысшылар арасындағы ұазыйпалары.

#### **1.4.2. Бизнес жобасын ислеп шығыу бөлими.**

Студент бирме-бир кәрхананың бизнес жобасын ислеп шығыудың шөлкемлестірилиуі хәм усыллары менен танысыуы керек. Бунда тийисли нызамлар, инструктив жағдайлар, пайдаланатуғын жобалық, отчетлық, нормативлик мағлыұматлар хәм оның дереклери.

Тийисли хұжжетлер менен танысқаннан кейин студент өзи жеке кәрхананың кирис хәм шығыс балансын дүземен деп, бизнес жоба қатнасығын кабыллау керек.

1. Базар жағдайында бизнес-жобаны қайта ислеу усылы хәм шөлкемлестіріуі.
2. Бизнес жобаның тийкарғы бөлимлер есабы хәм сол өним сатылыу көлемине бағдарламалық мағлыұмат. Сатыудан келип түскен түсим хәм өндириллик шығынлар есабы. Улыұма баянат, рентабеллик, өндириллик кредит хәм қайтарыу мүддети.
3. Финанс-кредит системаның кәрхананың бизнес жобасы менен өзара байланысының тәртиби.
4. Бизнес-жобаны ислеп шығыу усылы. Сатыу көлеми, пайда хәм амортизация бақлауы.
5. Ақша ағымының хәрекетиниң жобасы.
6. Айланыс капиталын жетилистіріу хәм оның улыұма суммасын анықлау. Базар жағдайында айланыс капиталының нормалласқан бөлими статьяларының мәселелери. Айланыс капиталының өсими хәм оның дәрежесин анықлау.
7. Кәрханалардың атқарыушы балансының дәрамат хәм қәрежет бөлимлерин дүзиу.
8. Бизнес-жоба көрсеткишлерин өндириллик бөлимшелерине хәм цех участкаларға шекем таныстыруу.



### **1.4.3. Оперативлик финанслық жумыслар бөлими.**

Кәрхананың финанслық жумысларының мазмуны хәм дәрежеси хәр қыйлы. Бул жумысларды үйрениў ушын студент төмендеги сораўларға көбирек дыққат бөлиўи тийис:

1. Бизнес жобаны орынлаў бойынша финанслық жумысларды шөлкемлестириў.
2. Орынланыўшы бизнес жобаны өз бетинше дүзиў.
3. Кассалық жоба заявкасын дүзиў практикасын үйрениў хәм алдынғы квартал ушын кассалық жоба проектин өз бетинше ислеп шығыў.
4. Төлем календарын дүзиў практикасын үйрениў хәм алдынғы квартал, ай ушын өз бетинше есапдаўлар ислеў.
5. Кәрхананың шөлкемлестирилиўи менен танысыў хәм жүклеп жиберилген өнимлер хәм көрсетилген хызметлер ушын жеткерип бериўшилер хәм сатып алыўшылар менен есапласыўларды шөлкемлестириў. Бул ушын төмендегилерди үйрениў керек:
  - а) шөлкемлестириў тәртибин хәм хожалық шәрtnамаларын хўжжетлестириў;
  - б) кәрханадағы финанс ресурсларының тәмийинлениўи;
  - в) тийисли санкцияларды қолланыў тәртиби.

Жүклеп жиберилген өним бойынша сатып алыўшылар менен есапласыў ушын банкке берилетуғын финанс хўжжетлерин таярлаўда хәм өним сатыўдың күнделикли есабы менен танысыўда студенттиң қатнасы.

6. Берилген кредитлерди хўжжетлестириў;
7. Хўжжетке салықтың хәр қыйлы түрлерин хәм банкке тийисли хўжжетлерди хәм өткермелерди хўжжетлестриўде студент өзи жеке есап санақларды ислеиди;
8. Капитал қойылмалар бойынша есапласыўларды хўжжетлестириў;
9. Айланыс капиталының айырым элементлер бойынша өз бетинше нормативлерди ислеп шығыў;
10. Мийнетке ҳақы төлеў фондының қәрежетлеринен нәтийжели пайдаланыў бойынша илажларға қатнасыўы;
11. Студент кәрхананың финанс жағдайлары ҳаққында улыўма баҳа берип билиўи керек.



#### **1.4.4. Финанслық қадағалауды шөлкемлестіріу бөлімі.**

Студент финанслық қадағалау бойынша төмендегі сораулар менен танысуы керек:

- а) финанс жобасының орынланыуы бойынша қадағалаудың шөлкемлестіріліуі;
- б) қарсылықтарды көріп шығыуы бойынша юридикалық хызметлер биргелигинде қадағалау;
- в) бухгалтерия хәм капитал қурылыс бөлімі менен биргеликте усы мақсетлерге берілген шәртнама буйыртпалар бойынша үскенелердің баҳасын көріп шығыу;
- г) өнімді сатыу өндірісіне шәртнамалар дүзілген орынлардың дурыслығын тексеріу. х.т.б.

#### **Есабатқа қосымша.**

1. Календарлық - тематикалық жоба.
2. Қәнигелик практиканың бағдарламасы.
3. Қәнигелик практика басшысының қолы хәм кәрхананың мөрі басылған күнделігі.
4. Өз бетінше жұмыстардың материаллары.
5. Өткен жылдағы дәрәматлар хәм шығынлардың балансының анализленген материаллары хәм жобаластырылған жылдың бизнес жобасының проекті.
6. Бухгалтерия балансы көшірмелері (копиялары) хәм оған қосымшалар.
7. Бюджетке басқа да төлемлер бойынша финанс органлары менен есапласулардың көшірмесі (копиясы).
8. Кесіп алып іслеушілер хәм жеткеріп беріушілер менен есапласулар көшірмесі (копиясы).
9. Банклер менен есапласулар көшірмесі (копиясы).
10. Студенттің өз бетінше жұмысын характерлейтуғын басқа да хужжетлер.
11. Жуумақлар хәм усыныслар.



### **1.5. Практика есабатын рәсмийлестиреу.**

Хәр бир студент практикада орынланған жумысы бойынша 45-50 бет көлеминде жазба есабат дүзеди. Практика есабатын таярлау практика бағдарламасында көрсетилген темаларды финанс бағдарының теориялық хәм әмелий мағлыұматлары тийкарында анализ қылыу, үйрениу хәм де оған жууап жазыуды талап етеди.

Практика есабаты финанслық хәм бухгалтериялық есабатлардың әмелий мағлыұматлары тийкарында дәслепки хужжетлери, студентлер тәрeпинен орынланған еркин есап-китаплар, толтырылған жыллық финанслық есабатлар формалары қосымша қылынады. Есабатта сызылма, кесте ямаса графиклар (диаграмма) болыуы шәрт.

Практика есабатының тексти хәм оған исленген қосымшалар номерленген болыуы хәм пикир билдириуши айырым кемпиликлерди-көрсетиуи ушын дерекке жай қалдырыуы лазым. Есабат бөлимлери хәм тексттиң избе-излиги, практиканы өтиу бағдарламасында усыныс етилген темалардың избе-излигине мууапық келиуи лазым. Есабаттың титул бети 1-қосымшада көрсетилген формада болыуы лазым (1-қосымшаға қараң).

### **1.6. Анализ кестелери көргизбелери.**

Студент практиканы өтиу дәуиринде практика бағдарламасында белгиленген темаларды теориялық хәм әмелий тәрeптен үйрениу хәм де анализ қылыу талап етиледи. Бунда усы темалардың мазмуны хәм әхмийетин кеңирек ашып бериу, практика өтип атырған кәрхана (шөлкем)ның финанслық- хожалық хызметине объектив баха бериуде қолай хәм түсиникли болыуы ушын сызылма, кесте ямаса графиклер (диаграмма)ден пайдаланыу керек болады. Себеби усы сызылма, кесте хәм график (диаграмма) көринисиндеги мағлыұматлар үйренилип атырған кәрхана (шөлкем) бойынша толық көриниске ийе болыу мүмкиншилигин береди. Сол себептен, студентлердиң әмелий есабатларында төмендеги типовой формалардағы сызылма, кесте ямаса график (диаграмма)лер өз көринисин табыуы талап етиледи (2-қосымшаға қараң).



## 1.7. Студентке қәнигелик практика бойынша ЕСЛЕТПЕ

1. Қәнигелик практика университеттиң барлық студентлери ушын шәрт хәм жоқары маманлықтағы қәнигелерди таярлаўдың әҳмийетли белеги болып табылады. Ол студенттиң практикада болған дәўиринде кәрхана хәм шөлкемлердиң жумысын тереңнен үйрениў тийкарында университетте алған билимин беккемлеўде, сондай-ақ, өндириллик көнликпелер хәм мийнет етиўдиң алдыңғы усылларын ийелеўде әҳмийетке ийе. Өндириллик оқыў процессинде студентлер жәмийетлик сиясий тәрбиялық хәм шөлкемлестириў жумыслары бойынша тәжирийбелер топлайды. Оқыў жобасындағы билимлерди толығы менен меңгерген хәм оқыў практикасынан өткен студентлер қәнигелик практикаға жибериледи.

2. Қәнигелик практикаға барыўшы студентлердиң кафедрадан алыўы керек болатуғын нәрселер:

а) Бакалавр яки курс жумысы бойынша жеке тапсырма хәм қәнигелик практиканың жобасы;

б) Практиканың жолламасы көрсетилген практика күнделиги.

3. Практиканы жоқары сыпатта өткериў хәм жақсы шөлкемлестириў мақсетинде студент практиканың басқарыўшысы хәм кафедрадан зәрүрли мәсләхәтлер алыўы, практиканың мазмунлы жобасы усынылған көрсетпелер хәм әдебиятлар менен танысыў.

4. Студенттиң практика дәўириндеги миннетли ўазыйпалары:

а) Практика жобасында көрсетилген ўазыйпаларды толығы менен орынлаў;

б) Өндириллик орынның, мәкемениң, шөлкемнің ишки қағыйдаларына хәм мийнет күни тәртибине бойсыныў;

в) Өндириллик санитария, техника қәўипсизлиги, мийнетти қорғаў кәделерин үйрениў хәм қатаң сақлаў;

г) Ислеп атырған жумысларға хәм оның нәтийжелерине штаттағы хызметкерлер менен бирдей жуўапкершиликте болыў;

д) Керекли болған цифрлы материаллар лекция хәм гүрриңлесий мазмуны ҳ.т.б.бойынша күнделик жүргизиў.

5. Практиканың жуўмағында практикант-студент практика басқарыўшысына тапсырады: -кәрхана, мәкеме, шөлкем тәрәпинен бекитилген практика басшысының қолы қойылған күнделик. Практиканың



есабында студенттің практика дауамында орынлаған жұмысының мазмұны, мекеме қаққында, ондағы мийнетті қорғау мәселелері бойынша қысқаша мағлыұмат хэм усыныслар болыұы зэрүр. Есабатта жәмийетлик-сиясий практиканың жуұмағына арнаұлы бир бөлим болыұы керек. Есабатты хұжжетлестириұ ушын практиканың соңында 2-3 күн ўақыт ажыратылады.

6. Практиканың жуұмағында студент дифференциялы баха менен сынақтан өтеди (есабатты қорғайды).

7. Практиканың жобасын орынламаған, практиканың есабын қорғауда қанаатландырарсыз пикир, баха алған студент студентлик дем алыс ўақтында қайта практикаға жибериледи. Айырым жағдайда студенттің университетте оқыұын даұам еттириұ қаққында ректор тәрeпинен мәселе қойылыұ мүмкин

8. Ишки мийнет тәртибин бузған практикант-студентлерге өндирислик орынның, мекемениң басшысының буйрығы менен сөгис жәрияланыұы хэм ол қаққында университет ректорына хабарландырылыұы мүмкин.

9. Күнделик кадрлар бөлимине тапсырылады, ол студенттің жеке ис қағазларында сақланады.

Студент-практикант қәнигелик практика бойынша күнделик жүргизиұи шәрт хэм онда хәр күнги орынланған жұмыстың қысқаша мазмұны жазылып барылады, соның менен бирге кәрхана, мекеме, шөлкемдеги практика басшысы тәрeпинен қол қойылып барылады. Студент-практиканттың қәнигелик практика бойынша күнделик жүргизиұ тәртиби 3-қосымшада келтирилген (3-қосымшаға қараң).

## **2. Практиканы шөлкемлестириұ хэм оған басшылық етиұ**

Қәнигелик практиканы шөлкемлестириұ хэм оған басшылық етиұ «Финанслар» кафедрасы тәрeпинен әмелге асырылады. Бунда кафедра тәрeпинен усыныс етилген хэм университеттің арнаұлы буйрығы менен тастыйықланған профессор-оқытыұшылар қәнигелик практикасына басшылық қылады.

Хожалық жүргизиұши субъектлер тәрeпинен болса, практикаға басшы етип бас бухгалтери, кәрхананың бөлим баслықлары, қәнигелер хэм де тәжирийбели хызметкерлер тайынланыұы мүмкин.



Студентлердің қәнигелик практикасы экономист-финансистлик жумыс орнында өткериледи. Практика өтиў ушын студентлер төмендеги нызамларды басшылыққа алады:

«Кәрханалар ҳаққында»ғы, «Меншик ҳаққында»ғы, «Салық ҳаққында»ғы ҳәм басқада нормативлик ҳужжетлер ҳәм көрсетпелер. Студент практика басшысы менен биргеликте практиканың өтиў тәртиби, мүддети ҳәм мәжилисин анықлап бериўши календарлық жоба ислеп шығады. Практика өтиў дәўиринде студент практика басшысы тәрэпинен тексериледи ҳәм қол қойылатуғын күнделиклер жүргизиледи. Қәнигелик практика дәўиринде студент кәрхананың жумыс тәртибине бойсынады. Практика ўақтында студентлер шөлкемлестириўшилик мәжилислерде қатнасыўы ҳәм илимий изертлеў жумысларын жүргизиўи керек.

*Университеттен белгиленген басшының миннетлемелери:*

- практика басланыўында практикант–студент пенен сәўбетлесий өткизий ҳәм оны практиканы өтиў тәртиби менен таныстырыў;
- хожалық жүргизиўши субъектлер тәрэпинен белгиленген басшы менен биргеликте практиканттың индивидуал календарь-темасы ис режесин дүзий;
- практиканың барысын системалы түрде (кафедрада белгиленген мүддетте) тексерип барыў, ҳәр бир студенттиң исин қадағалаў, студент тәрэпинен практика бағдарламасындағы айырым мәселелерди үйрениў дәрежесин анықлаў;
- практика бағдарламасындағы айырым темалар жүзесинен студентке мәсләхәтлер бериў;
- практиканы өз ўақтында ҳәм бағдарламаға муўапық, толық көлемде өтиўин тәмийинлеў, хожалық жүргизиўши субъектлер тәрэпинен белгиленген басшының итибарын жол қойылған кемшиликлерди сапластырыўға қаратыў;
- күнделиктеги жазыўлардың өз ўақтында жазылғанлығын ҳәм дурыслығы ҳәм де студентлер есабатының дүзилиўин тексерий;
- студентлер тәрэпинен оқыў-ислеп шығарыў қәнигелик практикасы бойынша жазылған есабатының өз ўақтында тапсырылыўын тәмийинлеў (соның ишинде, темалар бойынша);
- қәнигелик практикасы бойынша есабат тапсырылғаннан кейин ҳәр бир есабатты тексерий ҳәм жазба түрде оған пикир жазыў, пикирде есабаттың унамлы тәрэплери ҳәм кемшиликлерин көрсетиў;



- университеттегі практика басшыларын кафедра жыйналысында уақты-уақты менен оқыу практикасының барысы хақында мағлыұмат беріп барыуы хэм ақырында кафедраға жазба түрінде жуұмақлаушы есабат беріу зәрүр.

*Хожалық жүргізіуші субъектлер тәрәпинен практикаға басшы болған тәрәптиң миннетлемелери:*

- университеттен белгіленген басшы менен биргеликте практиканттың индивидуал календарь темалары ис режесин дүзіу;
- практикантты жұмыс жайы менен тәмийинлеу хэм жұмыс уақтынан дурыс пайдаланылыуын турақлы түрде қадағалап барыу;
- практикант исине турақлы басшылық қылыу, практика бағдарламасының толық хэм өз уақтында орынланыуын тәмийинлеу хэм де қадағалау;
- хәр бир өз алдына ис бөлиминің хызмети бойынша практикант пенен тийисли сәубетлесіу алып барыу хэм усы бөлимде жұмысты орынлау мүддетин белгілеу, оннан тысқары, айырым жұмысларды үйрениу хэмде оларды орынлау процессинде анық болмаған мәселелер жүзесинен мәсләхәтлер беріп барыу;
- бағдарламада нәзерде тутылған барлық жұмыслардың өз уақтында орынланыуын практиканттан талап қылыу;
- күнделиклердегі жазыуларды тексеріу хэм олардың дурыслығын өз қолы менен тастыйықлау;
- хәр бир практикант - студентке практика ақырында орынлаған жұмысы бойынша жазба пикир беріуи хэм онда практиканың нәтийжесин бахалау лазым.

### **3. Практика дәуиринде студенттің хуқықлары хэм миннетлемелери.**

*Қәнигелик практикаға жиберилип атырған студентлердің хуқықлары төмендегилерден ибарат:*

- практика ушын кафедра тәрәпинен жолланма хаты, практика бағдарламасы хэм күнделигин өз уақтында берилиуин талап қылыу;
- студент ушын кафедра тәрәпинен басшы тайынланыуын талап қылыу;
- практика өтиу дәуиринде студенттің түсинбеген сорауларына кафедра белгілеген басшысы тәрәпинен түсиндириу жұмысларын



талап қылыў;

- практика өтиў дәўиринде пайда болған машқалаларды кафедра ямаса кафедра белгилеген басшы менен сапластырыў хәм басқалар.

*Қәнигелик практикасына жиберилип атырылған студентлердің миннетлемелери төмендегилерден ибарат:*

- хожалық жүргизиўши субъектлерден хәм университеттен белгиленген практика басшылары менен биргеликте индивидуал календарь ис режесин дүзиў;
- хожалық жүргизиўши субъектлердің басқа хызметкерлери сыяқлы ишки тәртип қағыйдаларға хәм мийнет қағыйдаларына әмел қылыў;
- практика бағдарламасын анық белгиленген мүддетте орынлаў;
- белгиленген формада күнделик жүргизиў, оған хәр күни орынланған жумысты жазып барыў хәм буны хожалық жүргизиўши субъектлерден белгиленген практика басшыларының қолы менен тастыйықлаў;
- бир хәптеде бир мәрте, шемби күнлери практикант–студент университетке келиўи, орынлаған жумыслары хәққында кафедрадағы белгиленген басшыға есабат бериў;
- жоқарыда келтирилген темалар жүзесинен питкерий алды практикасы есабатын таярлаў, соңынан «Финанслар» кафедрасына орнатылған тәртиште тапсырыў. Есабатқа дәслепки хўжетлер, есап регистрлери, есабат формалары хәм басқа материаллар қосымша қылыныўы лазым;
- есабат пенен бирге актте тапсырылыўы, актке хожалық жүргизиўши субъект тәрөпинен белгиленген басшының қолы қойылыўы хәм субъекттиң мөри менен тастыйықланыўы хәм практиканттың есабаты баҳаланыўы лазым;
- практикаға бармаған студент, практика басшыларына жазба түринде түсиндирий хаты ямаса бармағанлығы себеби татыйықланған мағлыўматнама көрсетиўи лазым.

#### **4. Практика нәтийжелерин жуўмақлаў хәм есабатты қорғаў.**

Қәнигелик практика бойынша жазылған есабат студент тәрөпинен қол қойылыўы, практика тамам болғаннан кейин 3 күннен кешиктирместен «Финанслар» кафедрасына тапсырыўы лазым. Есабат пенен бирге



бағдарлама, күнделік хәм акт те қосып тапсырылады. (Папкаға тигілген халда).

Қәнигелик практика бойынша жазылған есабат тапсырылғаннан соң кафедра баслығы тәрөпинен белгиленген басшы усы есабатты тексерип, унамлы баҳаланған пикирди бергеннен кейин, егерде, онда кемшиликлер көрсетилген болса, усы кемшиликлер сапластырылыўы шөрт.

Қәнигелик практика бойынша жазылған есабатты тексерий хәм қорғаў университет тәрөпинен белгиленген мүддетте кафедрада дүзилген комиссия курамы тәрөпинен өткизиледи. Қәнигелик практика 100 баллық система бойынша баҳаланады хәм студенттиң сынаў дәптершесине жазылады.

#### **5. Практиканы шөлкемлестириўди материаллық тәмийинлеў.**

Студентлердиң қәнигелик практикасы оқыў режесине муўапық белгиленген болып, оны өтиў мәжбүрий болып есапланады. Усы практика студентлердиң өзиниң тилеги хәм қәлеўи менен еркин (кәрханаларды таңлаў еркинлиги) әмелге асырылады. Егерде студент тәрөпинен практика жайы (кәрхана) анық болмаған жағдайларда кафедра (университет) менен өз-ара байланыста болған студентлердиң практиканы өтиўлери бойынша шөртнама дүзген кәрхана (шөлкем)ларға жиберилиўи нәзерде тутылған. Практика өтиў ушын шөртнама дүзилген кәрхана (шөлкем)лар менен материаллық тәмийинлеў ислери кафедра (университет) ортасында шешиледи.

Студентлердиң қәнигелик практикасын өтиў ушын зәрүр болған методикалық көргизбелер (жолланма хат, практика бағдарламасы хәм практика күнделиги) кафедра (университет) тәрөпинен тәмийинленеди.

#### **6. Қәнигелик практикада студентлер билимин көп басқышлы қадағалаў критериясы**

Финанс бакалавриат билим бағдарының студентлери ушын қәнигелик практика өткериледи. Қәнигелик практика 11 хәпте даўам етеди. Хәр хәптеде 36 сааттан практика өтилиўи тийис. Демек улыўма студент 396 саат даўамында практикадан өтеди. Рейтинг баҳалаў системасы 100



баллық системада алып барылады. Бул рейтинг балларын төмендегіше бөлистирилиуі мақсетке мууапық болады.

**«Финанс» бакалавриат билим бағдары студентлеринин қәнигелик практикасын рейтинг баҳалау критериясы**

Жуўмақлаушы баҳалау (100 баллық системада)

| №  | Қадағалау түрлери                                                                                              | %          | Балл       |
|----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|------------|
|    |                                                                                                                | 100        | 100        |
| 1. | Хожалық жүргизиуши шөлкемлердин ишки структура-сы ҳәм жуўапкер лаўазымлар хуқықы ҳәм ўазыйпалары менен танысыу | 10         | 10         |
| 2. | Мазмуны                                                                                                        | 50         | 50         |
| 3. | Теориялық таярлығы                                                                                             | 25         | 25         |
| 4. | Студенттин практикаға қатнасы                                                                                  | 5          | 5          |
| 5. | Шөлкемлестириу уқыплылығы                                                                                      | 5          | 5          |
| 6. | Безелиуи ямаса ис қағазларын талапқа сай дәрежеде алып барыу                                                   | 10         | 10         |
|    | <b>Жәми:</b>                                                                                                   | <b>100</b> | <b>100</b> |

Студент төмендегіше балларды топлаған жағдайда қойылатуғын баҳалары:

Студент 56,0 - 71,0 аралығында балл топласа «3» баҳасын алады.  
72,0 - 86,0 аралығында балл топласа «4» баҳасын алады.  
87,0 - 100 аралығында балл топласа «5» баҳасын алады.



## ПАЙДАЛАНЫЛГАН ӘДЕБИЯТЛАР

1. Каримов И.А. Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик тўғрисида. Т., «Ўзбекистон», 2005-й. -528 б.
2. Каримов И.А. Демократик ҳукукий давлат, эркин иқтисодиёт талабларини тўлиқ жорий этиш, фуқаролик жамияти асосларини қуриш-фаровон ҳаётимиз гаровидир. Т., «Ўзбекистон», 2007-й. - 64 б.
3. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шариотида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т., «Ўзбекистон», 2009-й. - 56 б.
4. Каримов И.А. Энг асосий мезон-ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т., «Ўзбекистон», 2009-й. - 24 б.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003-йил 15-октябрдаги 444-сонли «Хўжалик юритувчи субъектларнинг харажатларини ҳисобга олиш ва молиявий натижаларини шакллантириш тартибини такомиллаштириш тўғрисида»ги қарори. Ўзбекистон Республикаси Молиявий қонунлари, №12, 7-15 б.
6. Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлигининг 2002 йил 27 декабрдаги 140-сонли «Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тўлдириш бўйича қоидаларни тасдиқлаш тўғрисида»ги буйруғи. Солиқ ва божхона газетаси, 2004-йил 27-декабр, №52.
7. Маҳсулот (ишлар ва хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажаларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низом. Тошкент, 2007-й., 32 б.
8. Абдуллаев Е. «Иқтисодий ислоҳот ва молия кредит тизими». Тошкент, 1996-й.
9. Жуманов А. «Дефицит государственного бюджета». Ташкент, 1998-г.
10. Чжен В. А. «Бозор қонуняти асослари». Тошкент, 1996-й..
11. Йўлдашев М., Турсунов И. «Молия ҳуқиқи». Тошкент, 1999-й.
12. Утемуратова Г. ҳам басқалар. «Финанслар». 2004-ж.
13. Практика бағдарламасы.
14. Кәрхана, маъкемелердин жыллык есабатлары.



1-қосымша

ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАҰЛЫ  
БИЛИМЛЕНДИРИҰ МИНИСТРЛИГИ

ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК УНИВЕРСИТЕТИ

Бизнес ҳәм басқарыҰ факультети

«ФИНАНСЛАР»

кафедрасы

5340600 —«Финанс» бакалавр бағдары бойынша \_\_\_\_\_ курс,

\_\_\_\_\_ топар студенти \_\_\_\_\_ тиң

питкерий алды практикасы бойынша  
ЕСАБАТЫ

Практиканың басланыўы: « \_\_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_ ж.

Практиканың тамамланыўы: « \_\_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_ ж.

Практика өтилген кәрхана: \_\_\_\_\_

Практика өтилген кәрханадағы басшы: \_\_\_\_\_

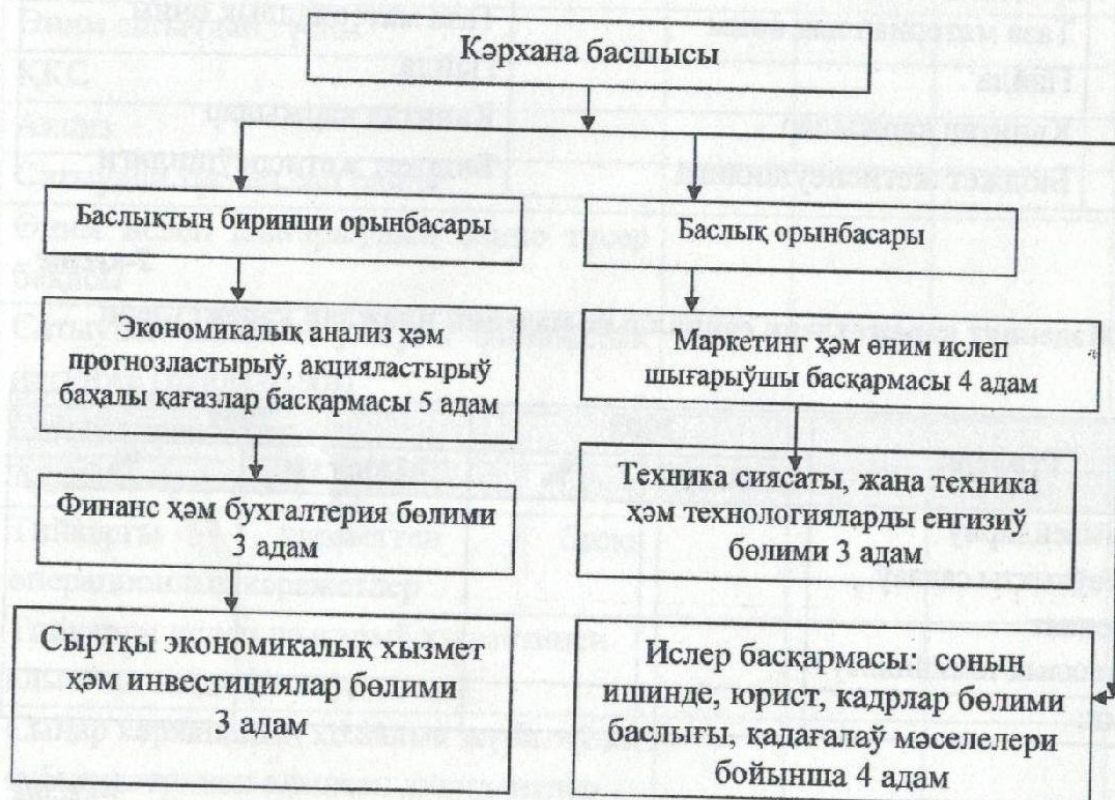
Университеттеги илимий басшы: \_\_\_\_\_



## Анализ кестелері үлгілері:

1-сызылма

## Кәrxананың шөлкемлестіріуі структурасы



1-кесте

## Бюджет есапласыуларының тийкарғы системалары

| Белги | Функциялық система       | Традициялық схема   |
|-------|--------------------------|---------------------|
| $A_q$ | Дәрамаатлар - жәми       | Дәрамаатлар – жәми  |
| $A_w$ | Қосымша кун салығы       | Дәрамаат салығы     |
| $A_e$ | Тиккелей салықлар        | Қосымша кун салығы  |
| $A_r$ | Ресурс төлемлери         | Жергиликли салықлар |
| $A_t$ | Басқа салықсыз төлемлер  | Басқа дереклер      |
| $A_y$ |                          | Қарызлар            |
| $B_q$ | Қәрежетлер - жәми        | Қәрежетлер - жәми   |
| $B_w$ | Экономиканың тармақлары  | Анық қәрежетлер     |
| $B_e$ | Орайласқан инвестициялар |                     |



|       |                                 |                       |
|-------|---------------------------------|-----------------------|
| $B_t$ | Социал-мәдени тармақтар         | Трансферт төлеулер    |
| $B_t$ | Хүкімет хәм басқару қәрежетлери | Басқа қәрежетлер      |
| $B_y$ | Басқа қәрежетлер                |                       |
| $C_d$ | Улыўма ишки өнім                | Улыўма ишки өнім      |
| $C_e$ | Таза материаллық өнім           | Таза материаллық өнім |
| $C_e$ | Пайда                           | Пайда                 |
| $C_t$ | Капитал қаржылар                | Капитал қаржылар      |
| $C_t$ | Бюджет жетиспеўшилиги           | Бюджет жетиспеўшилиги |

2-кесте

Мәдениет қәрежетлери социаллық-мәдени илажлар қәрежетлери

| Түрлери              | 2008     |   | 2009     |   |
|----------------------|----------|---|----------|---|
|                      | Млн. сум | % | Млн. сум | % |
| Билимлендириў        |          |   |          |   |
| Денсаўлықты сақтау   |          |   |          |   |
| Мәдениет             |          |   |          |   |
| Социаллық тәмийинлеў |          |   |          |   |
| Жәми:                |          |   |          |   |

3-кесте

Кәрхананың таза пайдасы хәм оның өзгерисине  
тәсир етиўши факторлар (мың сумда)

| Көрсеткишлер                                                       | Өткен жылы | Есабат жылы | Парқы (+,-) |
|--------------------------------------------------------------------|------------|-------------|-------------|
| 1. Өнім сатыудан алынған улыўма пайда                              |            |             |             |
| 2. Дәуир қәрежетлери                                               |            |             |             |
| 3. Тийқарғы хызметтиң басқа процесслеринен дәрәмат хәм жоғалтыўлар |            |             |             |
| 4. Финанслық хызметтен пайда хәм зыянлар                           |            |             |             |
| 5. Айрықша жағдайлардағы пайда хәм зыянлар                         |            |             |             |
| 6. Пайдадан салық хәм басқа салық хәмде ажырат-палар               |            |             |             |
| 7. Гезектеги жылдың таза пайдасы                                   |            |             |             |



## Кәrxананың финанслық нәтижелериниң жағдайы (мың сумда)

| Көрсеткишлер                                                          | Өткен жылы | Есабат жылы | Парқы (+,-) |   |
|-----------------------------------------------------------------------|------------|-------------|-------------|---|
|                                                                       |            |             | Муғдары     | % |
| Өним сатыўдан түсим                                                   |            |             |             |   |
| ҚҚС                                                                   |            |             |             |   |
| Акциз                                                                 |            |             |             |   |
| Сатыўдан түскен сап пайда                                             |            |             |             |   |
| Өним ислеп шығарыўдың өзине түсер баҳасы                              |            |             |             |   |
| Сатыўдан алынған улыўма финанслық нәтийже (пайда-зыян)                |            |             |             |   |
| Сатыў қәрежетлери                                                     |            |             |             |   |
| Административлик қәрежет                                              |            |             |             |   |
| Тийкарғы хызметтен басқа операционлық қәрежетлер                      |            |             |             |   |
| Тийкарғы ислеп шығарыў хызметинен алынған пайда (зыян)                |            |             |             |   |
| Сыңар кәrxананың хожалық жүритиўши субъектлеринен алынған дивидентлер |            |             |             |   |
| Алынған басқа дивидентлер                                             |            |             |             |   |
| Қарызлар бойынша пайызлар                                             |            |             |             |   |
| Басқа алынған ҳәм төленген пайызлар                                   |            |             |             |   |
| Валюта курслары бойынша айырмашылық                                   |            |             |             |   |
| Финанслық хызметтен алынған басқа дәрамат ҳәм қәрежетлер              |            |             |             |   |
| Улыўма хожалық хызметинен алынған финанслық нәтийже (пайда-зыян)      |            |             |             |   |
| Айрықша жағдайлардан пайда ҳәм зыян                                   |            |             |             |   |
| Салық төлегенге шекем пайда ҳәм зыян                                  |            |             |             |   |
| Дәраматтан салық                                                      |            |             |             |   |
| Басқа төлемлер ҳәм ажыратпалар                                        |            |             |             |   |
| Есабат жылының таза пайдасы                                           |            |             |             |   |



## Кәрхана балансының актив хәм пассивлери курамы

| №     | Көрсеткишлер                                          | Жыл басына       |   | Жыл ақырына      |   | Өзгерислер       |   |
|-------|-------------------------------------------------------|------------------|---|------------------|---|------------------|---|
|       |                                                       | сумма<br>мың сўм | % | сумма<br>мың сўм | % | сумма<br>мың сўм | % |
| 1     | 2                                                     | 3                | 4 | 5                | 6 | 7                | 8 |
| I.    | Актив, жәми соның ишинде:                             |                  |   |                  |   |                  |   |
| 1.1   | Тийкарғы қураллар хәм басқа айланыс активлер          |                  |   |                  |   |                  |   |
| 1.2   | Айланыс қаржылары (гезектеги активлар), соның ишинде: |                  |   |                  |   |                  |   |
| А)    | -резервлер хәм қәрежетлер                             |                  |   |                  |   |                  |   |
| Б)    | -пул қаржылары хәм қысқа мүддетли қағазлар            |                  |   |                  |   |                  |   |
| В)    | -дебиторлық қарызлар                                  |                  |   |                  |   |                  |   |
| Г)    | Есап-китаплар хәм басқа активлер                      |                  |   |                  |   |                  |   |
| II.   | Пассив, жәми соның ишинде:                            |                  |   |                  |   |                  |   |
| II.1. | Хожалықтың өзиниң қаржылары дереклери                 |                  |   |                  |   |                  |   |
| II.2. | Заём қаржылары                                        |                  |   |                  |   |                  |   |
| А)    | Узақ мүддетли кредитлер хәм заём қаржылары            |                  |   |                  |   |                  |   |
| Б)    | Қысқа мүддетли кредитлер хәм заём қаржылары           |                  |   |                  |   |                  |   |
| В)    | Есап-китаплар хәм басқа пассивлер                     |                  |   |                  |   |                  |   |
| III.  | Исши капитал ямаса таза хәрекетшен қаржылар           |                  |   |                  |   |                  |   |
| IV.   | Жеке таза хәрекетшен қаржылар                         |                  |   |                  |   |                  |   |



## Кәрхананың ислеп шығарыу рентабеллиги дәрежесиниң анализи

| №  | Көрсеткишлер                                                                     | Өлшем бирлиги | Өткен жылда | Есабат жылында | Айырмашылық |
|----|----------------------------------------------------------------------------------|---------------|-------------|----------------|-------------|
| 1  | 2                                                                                | 3             | 4           | 5              | 6           |
| 1  | Улыўма хожалық хызметтен алынған пайда                                           | Мың сўм       |             |                |             |
| 2  | Таза пайда                                                                       |               |             |                |             |
| 3  | Өним, жумыс ҳәм хызметлер сатылыўынан таза түсим (ҚҚС, акцизлер ҳәм басқаларсыз) |               |             |                |             |
| 4  | Хожалықтың өзиниң қаржылары дереги                                               |               |             |                |             |
| 5  | Акционерлик капиталы                                                             |               |             |                |             |
| 6  | Тийкарғы қураллардың орташа қуны                                                 |               |             |                |             |
| 7  | Материаллық айланыс қаржылардың орташа қуны                                      |               |             |                |             |
| 8  | Ислеп шығарыу жамғармаларының орташа қуны (6+7)                                  |               |             |                |             |
| 9  | Мал-мүлк қиймати                                                                 |               |             |                |             |
| 10 | Жамғарма хожалығы коэффициенти (6:3)                                             | тийин         |             |                |             |
| 11 | Айланыс қаржылар бириктирилгенлиги коэффициенти                                  |               |             |                |             |
| 12 | Сатылған өнимниң ҳәр бир сўмынан алынған пайда (1:3)                             |               |             |                |             |
| 13 | Ислеп шығарыудың рентабеллик дәрежеси (2:9)                                      | %             |             |                |             |
| 14 | Хожалыққа қойылған барлық қаржылар рентабеллиги (2:9)                            |               |             |                |             |
| 15 | Хожалықтың өзиниң қаржылары дерегиниң рентабеллиги (2:4)                         |               |             |                |             |
| 16 | Сатылған өним рентабеллиги (2:3)                                                 |               |             |                |             |
| 17 | Әпиўайы акционерлик капиталына алынған пайда (2:5)                               |               |             |                |             |



## Кәрхананың финансылық жағдайы көрсеткіштері

| №                                       | Көрсеткішлер                               | Есап-кітаптар                 | Көрсеткішлер |             | Ең мууанық көрсеткіш          |
|-----------------------------------------|--------------------------------------------|-------------------------------|--------------|-------------|-------------------------------|
|                                         |                                            |                               | Жыл басына   | Жыл ақырына |                               |
| I. Ликвидділік көрсеткішлери            |                                            |                               |              |             |                               |
| 1                                       | Қаплау коэффициенті                        | $Қк = ЖА / ҚКҚ$               |              |             | 2 ден 3 шекем                 |
| 2                                       | Тез ликвидділік коэффициенті               | $К_{тл} = ПМ + ҚҚ + ДҚ / ҚКҚ$ |              |             | 1 ден кем болмаслығы ла-зым   |
| 3                                       | Абсолют ликвидділік коэффициенті           | $К_{мл} = ПМ + ҚҚ / ҚКҚ$      |              |             | 0,2 ден кем болмаслығы ла-зым |
| 4                                       | Мобил қаплау коэффициенті                  | $К_{мқ} = ИК / ҚКҚ$           |              |             | 1 ден кем болмаслығы ла-зым   |
| II. Финансылық тұрақтылық көрсеткішлери |                                            |                               |              |             |                               |
| 5                                       | Автономия коэффициенті                     | $Ка = ХММ / БВ$               |              |             | 0,5 тен кем болмаслығы ла-зым |
| 6                                       | Хәрекетшенділік коэффициенті               | $Кх = ИК / ХММ$               |              |             | 0,5 тен көп болмаслығы ла-зым |
| 7                                       | Кризиске ушыраушылық келешегі коэффициенті | $К_{ии} = ИК / БВ$            |              |             | Пәсеймеслиги ла-зым           |
| 8                                       | Кумулятив пайдалылық коэффициенті          | $К_{кф} = ТФ / БВ$            |              |             | Пәсеймеслиги ла-зым           |
| 9                                       | Имобилизация коэффициенті                  | $Ки = А / АМДҚ$               |              |             | 0,5 тен көп болмаслығы ла-зым |
| 10                                      | Финансылық тұрақтылық коэффициенті         | $К_{мб} = ХММ + УЗМ / БВ$     |              |             | 0,5 тен кем болмаслығы ла-зым |
| 11                                      | Финансластыру коэффициенті                 | $Км = ХММ / ЗМ$               |              |             | 1 ден кем болмаслығы ла-зым   |



(Оқыў орнының аты)

(факультети)

(кафедра, бөлим)

Қәнигелик практика күнделиги

Студент \_\_\_\_\_

(фамилиясы, исми ҳәм әкесиниң аты)

Курсы \_\_\_\_\_

Қәнигелиги \_\_\_\_\_



## I. Практикаға жоллама

\_\_\_\_\_ факультеттің \_\_\_\_\_ курс студенти

Қәнигелестириуі \_\_\_\_\_

Қәнигелигі \_\_\_\_\_

Қәнигелик практикадан өтиуі үшін жиберилді \_\_\_\_\_

(өндирилсик орынның, мәкемениң аты)

Практика уақты \_\_\_\_\_ күн « \_\_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_\_ жылдан  
« \_\_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_\_ жылға шекем

Оқыу орнының практика басшысы \_\_\_\_\_

Тийкар \_\_\_\_\_ № \_\_\_\_\_ буйрығы  
(мәкеме аты)

Факультет деканы \_\_\_\_\_

мөр

Кафедра баслығы \_\_\_\_\_

« \_\_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_\_ жыл

Техника қәуипсизлиги  
қәделери менен таныстым \_\_\_\_\_

студенттің қолы



**II. Студенттин практикадан өткенлиги хақында кәрхана,  
мәкеме хәм шөлкемнин белгилери**

Студент-практикант \_\_\_\_\_  
(фамилиясы, иси хәм әкесиниң аты)

1. Практика орнына келди \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_ жыл.

2. Техника қәуипсизлиги қәделери менен таныстым  
\_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_ жыл.

3. \_\_\_\_\_ лаўазымға белгиленди  
хәм \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_ жылдан баслап жұмыс баслады.

Қолы: \_\_\_\_\_

мөр

4. Лаўазымға өткерилди \_\_\_\_\_

5. Оқыў орнына қайта жолланды \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_ жыл.

Қолы: \_\_\_\_\_

мөр:



### III. Қәнигелик практика

Практикада орынланатуғын жұмыстар ҳаққында

| Ай ҳәм сәне | Ислеген жұмыстар ҳаққында қысқаша мазмуны | Басшының қолы |
|-------------|-------------------------------------------|---------------|
|             |                                           |               |

### IV . Қәнигелик практика даўамында студенттиң ислеген жәмийетлик жұмыслары.

| Жәмийетлик жұмыстардың мазмуны | Жәмийетлик шөлкемнің жуўмағы |
|--------------------------------|------------------------------|
|                                |                              |



## **V. Жәмийетлик- сиясий практика**

| <b>Ай хәм сәне</b> | <b>Ислеген жумыслар ҳаққында қысқаша мазмуны</b> | <b>Басшының қолы</b> |
|--------------------|--------------------------------------------------|----------------------|
|                    |                                                  |                      |

**VI. Практикадан өтиў дәўиринде студенттиң курс (бакалавр) жумысы ушын жыйнаған материалларының дизими.**

**VII. Студенттиң практиканың жуўмағы ҳаққындағы пикири хәм усыныслары.**

**VIII. Студентке қәнигелик практикасы ушын кафедраның баҳасы (Есабаттың жетискенлиги хәм кемшилиги көрсетилген 100 баллы системасындағы баҳасы хәм оған қысқаша пикир).**

**IX. Студенттиң қәнигелик практикасына кафедра тәрәпинен бе-**



Г. Х. Утемуратова, А.С. Шамшетов

# ФИНАНС

пәни бойынша практика жұмыстарын орындау үшін  
методикалық қолланба

Қарақалпақ тилинде

«Қарақалпақстан» баспасы

Нөкис – 2010

Редактор – Р.Аббазов

Тех.редактор – А.Давлетмуратов

Териўге берилген ўақты – 06.10.2010-ж. Басыўға рухсат етилген ўақты – 11.12.2010-ж. Қағаз форматы – 60x84<sup>1/16</sup>. Офсет қағазы. Гарнитурасы – «Times». Көлеми – 2,25 б.т. Буйыртпа - К-23. Жәми – 100 нускада. Баҳасы шәртнама бойынша.

«Қарақалпақстан» баспасы

230100, Нөкис қаласы, Қарақалпақстан көшеси, 9 жай

«Фарма Принт Нукус» ЖШЖ типографиясында басылды.

Мәнзили: Нөкис қаласы, А.Досназаров көшеси, 18 жай.